

Scriptie Koray Comert

Meiji Japan in Westerse Karikaturen

3812499

GE3V14054

Rutger van der Hoeven

01-04-2016

7493 woorden

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Hoofdstuk 1: De Meiji Periode	4
Hoofdstuk 2: Japan en het Westen: Van <i>Sakoku</i> tot de <i>Société Asiatique</i>	7
Hoofdstuk 3: Meiji Japan door westerse ogen	9
Hoofdstuk 4: Karikaturen van Japan en het Oriëntalisme	14
Conclusie	17
Karikaturen	19
Literatuurlijst	30
Primaire Bronnen	31

Inleiding

In de negentiende eeuw werd het Oriëntalisme, de studie van 'het Oosten', een volwaardige academische stroming. Tegelijkertijd ontstond er een toename van westerse reizigers naar het Oosten. De machtsverhouding tussen het Oriënt en het Occident en de redenen van verblijf werden samengevat door Edward Saïd als '...the missionary, the trader or the soldier was in, or thought about, the Orient because he *could be there*...'¹ In zijn boek, *Orientalism*, stelde hij zelf dat hij geen visuele werken bij zijn kritiek van het Oriëntalisme had betrokken.² Dit onderzoek zal pogen om die lacune op een interdisciplinaire wijze deels op te vullen. Want evengoed als de missionaris of soldaat, was ook de kunstenaar in het Oosten om dezelfde reden. Hij kon daar zijn, of dacht het recht te hebben daar te zijn. De schilderijen van deze artiesten, die het Oosten door hun eigen ogen interpreteerden, zouden een volwaardige kunststroming creëren, het Oriëntalisme. Naast schilders was het ook voor de aristocratie gebruikelijk om door het Midden-Oosten te reizen om de rijke geschiedenis ervan te verkennen. Door de industriële revolutie en uitvindingen zoals het stoomschip, spoorwegen en uiteindelijk de opening van het Suez Kanaal, kon ook men buiten de aristocratie betaalbaar de wereld over. Voor de avontuurlijke reiziger was er in het midden van de negentiende eeuw een nieuwe bestemming op de wereldkaart. Wie wist er de lokroep te weerstaan van het eerst onbereikbare, maar nu voor Europa geopende Japan?

Sinds de opening van zijn grenzen in 1854 beïnvloedde Japan elk land waar het mee in aanraking kwam. In Frankrijk ontstond er zelfs het zogeheten *Japonisme*, een gekte voor alles dat Japans was. Niet alleen de Fransen, maar reizigers van over de hele wereld brachten Japanse goederen met zich mee. Reisboeken waren gevuld met foto's van de inwoners en landschappen, traditionele Japanse houtsnijwerken onthulden een nieuwe esthetiek en kranten schreven over deze nieuwe cultuur. In deze kranten konden lezers een andere glimp opvangen van het Oriënt dan wat een Jean-Léon Gérôme schilderij liet zien. Karikaturen brachten Japan in de huiskamer van de gewone man. Deze karikaturen vertellen veel over hoe Europeanen Japan zagen en, belangrijker, hoe ze Japan leerden te zien.

Waarom zijn karikaturen het waard om te bestuderen? Hoewel fotografie in de tweede helft van de negentiende eeuw een grotere groep wist te bereiken, werd deze technologie nog niet veel in de Europese pers gebruikt. Dit betekent dat, zoals historicus Peter Duus het beschrijft, '...with the rise of popular journalism in the mid-nineteenth century, the cartoon was incorporated into media with wider circulations, such as newspapers, humor magazines, and journals of opinion, and it finally became embedded in the everyday

---

¹ E. Saïd, *Orientalism* (Londen 2003) 7.

² E. Saïd, *Orientalism*, 118.

political culture of the ordinary citizen.³ Hoewel geletterdheid was gestegen, was het percentage dat academisch genoeg geschoold was om complexe, politieke problemen te begrijpen relatief klein. Het was de taak van de karikaturist om het grote publiek deze problemen te laten begrijpen. Dit kwam echter met een prijs, namelijk dat van stereotypering.

Via een cultuurhistorische benadering, zullen we de stereotyperingen en ideeën die de karikaturen overbrengen analyseren. Japan is hiervoor een geschikte casus. Het land was een nieuw terrein. Het was tot de opening van zijn grenzen al voor de Europese elite nauwelijks bereikbaar. Bij de gewone man was er nog minder bekend over dit geheimzinnig land. De ontwikkeling van de beeldvorming over dit land kan dus duidelijk getraceerd worden. Karikaturen zijn hier geschikt voor omdat deze door alle lagen van de samenleving werden gezien. Dit onderzoek is niet uniek in het bestuderen van een westerse weergave van een Oriëntale cultuur. Wel bestaat er nog geen specifiek onderzoek naar een westerse weergave van Meiji Japan vanuit een historisch perspectief. Het doel is dus om sociologische onderzoeken naar Oriëntalistische stereotyperingen te steunen door een historisch perspectief te bieden.

Wanneer er hier wordt gesproken over westerse weergaven, zal dat Frankrijk, Groot-Brittannië en Duitsland betreffen. Deze landen hebben allen een rijke geschiedenis aan visuele bronnen doordat er zich hier een grote en vrije pers heeft ontwikkeld. Ook heeft, vooral in Frankrijk en Groot-Brittannië, het Oriëntalisme zich in deze landen sterk ontwikkeld als academisch veld als gevolg van de politieke interesse in het Midden-Oosten. Zowel Berlijn, Parijs als Londen waren culturele centra voor Europa. Hierdoor kunnen deze drie landen als voorbeeld dienen voor een westers gedachtegoed.

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van gedigitaliseerde bronnen. Karikaturen uit de negentiende, en begin twintigste eeuw zijn goed bewaard gebleven en veelal door digitalisering beschikbaar gemaakt voor een groter publiek. Niet alleen kranten maar ook ansichtkaarten, postzegels, boeken en gehele tijdschriften zijn met een klik op de muis te bereiken. Deze overvloed aan bronnen betekent keuze. Hoewel één karikaturist nooit een heel land zou kunnen vertegenwoordigen, zijn er voor de beginfase van de Meiji periode zeker prominente Europese artiesten aan te wijzen die Japan goed in beeld poogden te brengen. Zo trouwden de Franse karikaturist Georges Bigot en de Britse Charles Wirgman beiden met een Japanse vrouw en stichtten ze in Yokohama een gezin. Ook introduceerden ze nieuwe druktechnieken die in Japan gebruikt zouden worden.⁴ Charles Wirgman heeft de Japanners zelfs het woord voor karikatuur gegeven, *ponchi-e*.⁵ In het geval van Duitsland was er geen prominente artiest in Japan aanwezig op de schaal van

³ P. Duus, 'Presidential Address: Weapons of the Weak, Weapons of the Strong-The Development of the Japanese Political Cartoon', *The Journal of Asian Studies* 60 (2001) 966.

⁴ Y. Yoon, A Study of the Development of Sunjong Manhwa by Hwang Mina, Kim Hyerin and Choi In-Sun (Thesis Department of Asian Studies, Vancouver 2001).

⁵ P. Duus, 'Presidential Address', 968.

Bigot en Wirgman. Wel verschenen er karikaturen over Japan in het blad *Kladderadatsch* (1848-1944). De Nederlands vertaling van hun slogan klonk 'wij zijn de publieke opinie!'⁶ Met een oplage van 26,200 exemplaren in 1859 was het een van de grootste bladen in Duitsland.⁷ Daarnaast had het blad een satirische inslag en maakte het veel gebruik van karikaturen. Het hele blad is gedigitaliseerd en online beschikbaar. Hoewel de illustraties van Bigot en Wirgman niet over hetzelfde bereik als *Kladderadatsch* beschikten, was het werk van beide karikaturisten gericht op een Europese doelgroep. Hieronder vielen expats en toeristen die deze karikaturen na terugkomst in Europa zouden introduceren aan een groter publiek. Bigot en Wirgman waren vroeg in de Meiji periode aanwezig in Japan en verbleven beiden in het westerse middelpunt van het land. Hierdoor hebben ze de meningen en perspectieven van andere westerse mensen in hun karikaturen kunnen verwerken. Voor deze karikaturen van Bigot en Wirgman is er in dit onderzoek gebruik gemaakt van de collectie van George C. Baxley, een Amerikaanse verzamelaar van antiquiteiten. Voor verkoop heeft hij illustratieboekjes, postzegels, tijdschriften en ansichtkaarten gedigitaliseerd. Zijn collectie van Bigot en Wirgman is de grootste die online beschikbaar is.

Om de context van de karikaturen beter te bevatten, zullen we eerst de omslag die Japan maakte van 1868 tot 1913 kort samenvatten. Hierin zullen systematisch de economische, sociale en politieke ontwikkelingen bestudeerd worden. Vervolgens zal de relatie van West-Europa tot Japan, van isolatie tot sterke beïnvloeding, belicht worden. Nadat we de karikaturen zelf onder de loep nemen, zal er gekeken worden hoe deze bevindingen zich verhouden tot het Oriëntalisme. Met het Oriëntalisme bedoelen we een beeld '... [that] tends to be static, frozen, fixed eternally. The very possibility of development, transformation, human movement – in the deepest sense of the word – is denied the Orient and the Oriental.'⁸ We zullen zien in hoeverre de karikaturen ons daadwerkelijk iets vertellen over de Japanse samenleving. Anders gezegd stellen we de vraag welke ideeën er in karikaturen werden gecommuniceerd over Meiji Japan in Frankrijk, Duitsland en Groot-Brittannië en hoe deze zich verhouden tot het Oriëntalisme.

Hoofdstuk 1: De Meiji Periode

In 1868 werd in Japan de keizerlijke macht, na ongeveer acht eeuwen symbolisch te zijn geweest, weer hersteld.⁹ Deze gebeurtenis wordt de Meiji restauratie genoemd doordat de originele politieke structuur weer hersteld zou worden. Tegelijkertijd vond er ook een politieke, sociale en economische revolutie plaats. De Tokugawa periode (1603-1868) die

---

⁶ K. Ursula, 'Satire et pouvoir à Berlin: des passions de 1848 à l'ordre bismarckien', *Matériaux pour l'histoire de notre temps* 28 (1992) 13.

⁷ Ibidem, 12.

⁸ Saïd, *Orientalism*, 208.

⁹ R.H.P., Mason, *A History of Japan* (Singapore 1997) 258.

de Meiji periode voorging, werd gekenmerkt door een rigide sociale hiërarchie en een economie gebaseerd op landbouw.¹⁰ Tijdens de Meiji periode zou Japan zich zodanig industrialiseren en moderniseren, dat het in 1905 over de middelen beschikte om Rusland in oorlog te verslaan. Karikaturen zouden ons een goed inzicht kunnen bieden in deze periode, omdat hun essentie ligt in het simplificeren van complexe gebeurtenissen.¹¹ Om de context van de karikaturen beter te begrijpen, zullen we de situatie in Japan schetsen in de periode die de karikaturen beslaan. Dit betekent dat we eerst globaal de Meiji hervormingen zullen bekijken om vervolgens hiervan de economische, politieke en sociale gevolgen te bestuderen.

Als keizer Augustus in de Romeinse Republiek, bereikte keizer Meiji zijn doelen door vernieuwingen te verpakken in traditie. Hij had zelf baat bij de historische positie van de keizer in de Japanse cultuur. Zelfs toen de keizer tot een symbolische functie was gereduceerd, was hij nodig voor het legitimeren van de regering. De vader van Meiji vervulde, hoewel in mindere mate dan zijn voorgangers, deze rol dan ook voor de Tokugawa regering. Maar met de val van de Tokugawa regering en het herstel van de positie van de keizer in 1868, volgden hervormingen zich in een rap tempo op. De keizer codificeerde het nieuwe nationale sentiment in de Eed in Vijf Artikelen.

1. In het hele land zullen voortaan vergaderingen worden gehouden waarin alle vraagstukken open kunnen worden bediscussieerd.
2. Alle klassen, van hoog tot laag, zijn één in de energieke uitvoering van staatszaken.
3. Aan het gewone volk wordt, net als aan ambtenaren en militairen, toegestaan hun eigen roeping te volgen, zodat er geen ontevredenheid zal heersen.
4. Aan kwaadaardige gebruiken uit het verleden zal een einde komen en alles zal worden gebaseerd op de gerechte Natuurwetten.
5. Wereldwijd zal er naar kennis worden gezocht die de basis van de keizerlijke heerschappij kan helpen versterken.¹²

Hoewel de eerste vier punten gekoppeld waren aan westerse politieke ideeën, deed het vijfde punt een directe aanspraak op westerse kennis en invloeden. Dit was ook te zien aan de veranderingen die Meiji doorvoerde. Zowel de economische, sociale en politieke reorganisaties waren gebaseerd op, of geïnspireerd door westerse modellen. Voor de modernisering van de staat werden er Europese specialisten en adviseurs uitgenodigd. In de eerste jaren van de Meiji periode waren er 259 Fransen (vooral voor het rechtssysteem en administratie), 928 Britten (marine en spoorwegen), 374 Amerikanen (landbouw) en

---

¹⁰ Mason, *History of Japan*, 190-252.

¹¹ P. Duus, 'Presidential Address', 966.

¹² H. Kissinger, *Wereldorde* (vertaald door Huub Stegeman, Houten 2015).

175 Duitsers (geneeskunde en het rechtssysteem) gevestigd in Japan.¹³ De hervormingen beïnvloedden het land op zowel politiek, economisch als sociaal niveau.

Tijdens de Tokugawa periode werd het land opgesplitst volgens het *Baku-Han* systeem.¹⁴ Domeinen (*han*) werden verdeeld onder *daimyo* (krijgsheren). Deze heersten op hun beurt weer over hun domein volgens een feodaal systeem. Het was echter geen feodaal systeem zoals in Middeleeuws Europa, omdat het een gecentraliseerde staat betrof met een bureaucratisch centrum in Edo (Tokyo). In de domeinen hadden de samoerai echter het recht in eigen handen en waren de *daimyo* vrij om economische regelingen zelf te bepalen. Bovenaan de hiërarchie stond de Shogun die als een koning het land domineerde met absolute macht.

In de Meiji periode werd het feodale systeem vervangen door een parlementaire democratie met een partijstelsel.¹⁵ De keizer stond boven het leger en de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht. Hij regeerde wel via een constitutie. De *daimyo* gaven in de naam van de keizer hun macht en land op, sommigen vrijwillig, anderen kwaadschiks. Hun domeinen werden vervolgens weer verdeeld door de staat. Hun macht werd vervangen door dat van de *genro*. Dit waren voormalige samoerai uit de middenklasse en onderklasse, die regeerden als staatsmannen en daadwerkelijk de uitvoerende macht in handen hadden. De constitutie, voornamelijk gebaseerd op het Duitse model, werd geïmplementeerd in 1889 en het nationaal parlement werd ingesteld in 1890.¹⁶ Deze politieke hervormingen zorgden op hun beurt weer voor een grote economische omslag.

De economische vooruitgang die Japan maakte in de Meiji periode is het beste in cijfers uit te drukken. In 1872 beschikte het land over 26 moderne schepen, in 1913 waren dat er 1514.¹⁷ In 1872 lag er 29 kilometer spoorweg, in 1914 was dat er 11,426 kilometer.¹⁸ Moderne, private bedrijven werden gesteund en hevig gesubsidieerd door de regering. Door deze financiële hulp groeiden de industrieën in Japan met een rap tempo. In de katoenindustrie begon bijvoorbeeld de staat in 1872 met 8000 katoenopeners om het gigantische aantal van 2,415,000 te bereiken in 1913.¹⁹ Het moderne banksysteem financierde de opkomende staal- en ijzerindustrie. Dit alles resulteerde in de eerste niet-westerse staat die in 1905 de middelen had om een land als Rusland in een oorlog te verslaan.²⁰

Ook de instelling van de meritocratie droeg hier aan bij. Met de val van de Tokugawa

---

¹³ C. Kessler, G. Siary, 'France-Japon: histoire d'une relation inégale' (versie 12 september 2008), <http://www.laviedesidees.fr/France-Japon-histoire-d-une.html> (26 november 2015).

¹⁴ Mason, *History of Japan*, 196.

¹⁵ S. Sumikawa, *The Meiji Restoration: Roots of Modern Japan* (1999) 1.

¹⁶ Sumikawa, *The Meiji Restoration*, 4-5.

¹⁷ Mason, *History of Japan*, 273.

¹⁸ *Ibidem*, 274.

¹⁹ *Ibidem*, 275.

²⁰ *Ibidem*, 268-277.

regering was het rigide sociale systeem dat al eeuwen heerste namelijk uitgebannen.²¹ De samoerai en *daimyo* waren hun privileges kwijt en onder de wet, gecodificeerd in 1890, was iedereen gelijk. De nieuwe bovenklasse bestond vooral uit bureaucraten en managers.²² Deze klasse kwam voort uit de universiteiten die toentertijd in theorie voor iedereen beschikbaar waren. Er kan dus gesteld worden dat er sprake was van een meritocratie. Hoewel niet iedereen zijn entree tot de universiteit kon betalen, was lager onderwijs wel voor iedereen beschikbaar. Over het hele land werden publieke scholen geopend en werd er zelfs een leerplicht ingesteld. De effecten hiervan zijn ook in statistieken te zien. Geletterdheid klom van 40% naar 80% in de Meiji periode.²³

Hoofdstuk 2: Japan en het Westen: Van *Sakoku* tot de *Société Asiatique*

In 1543 markeerden Portugese schepen het eerste contact tussen het Westen en Japan.²⁴ Het land was verscheurd in een honderd jaar durende burgeroorlog, maar was bereid om met Portugal en ook uiteindelijk Spanje te handelen. Na 1600 voegden de Hollanders en de Engelsen zich hier bij.²⁵ Na het einde van de burgeroorlog, riep de Tokugawa regering *sakoku* uit. Dit beleid betekende onder andere een verbod op handel met katholieke landen. De Engelsen trokken zich op hun beurt terug van de handel doordat ze niet genoeg winst maakten. Hierdoor bleef Nederland als enig Europees land over om te handelen met Japan in 1639.²⁶ Dit ging echter gepaard met veel beperkingen. Om de Japanse cultuur te beschermen, werden de Hollanders geplaatst op een post op Dejima. Ze mochten deze post eenmaal per jaar verlaten, voor een bezoek om de Shogun te eren.²⁷ De enige informatie over Europa die Japan tot zijn beschikking had, was via *Rangaku*, westerse studies. Dit werd aangeboden door Hollandse academici, maar bleef beperkt tot hoge Japanse kringen.²⁸

Het waren dus de Japanners die de regels maakten en handelsvoorwaarden stelden. Hoewel de positie van Japan niet uniek was in Oost-Azië, Thailand was namelijk ook nooit gekoloniseerd, beperkten ze handel tot een mate dat er nauwelijks Japanse producten Europa binnenstroomden. Hoewel de Japanners leerden over het Westen via *Rangaku*, was er geen wederzijdse uitwisseling. Hollanders mochten zelfs geen landkaarten maken van Japan.²⁹ Hierdoor viel Japan niet te ontdekken of te classificeren door westerse grootmachten zoals andere landen in de regio. Dit zou door een nieuwe vorm van imperialisme in de negentiende eeuw veel gewicht krijgen. Hiervoor was interesse in

²¹ Ibidem, 299.

²² Sumikawa, *The Meiji Restoration*, 13.

²³ Ibidem, 12.

²⁴ S. Scott, "The Red Haired Barbarians:" *The Dutch in Japan* (NEH Seminar 2007) 1.

²⁵ Mason, *History of Japan*, 203.

²⁶ Ibidem, 205.

²⁷ Scott, "The Red Haired Barbarians:" , 4.

²⁸ Ibidem, 6.

²⁹ Ibidem, 6.

andere volkeren ruwweg in twee verschillende categorieën te verdelen. Ten eerste bestond er een interesse in materiële goederen (en daarmee ook politieke en economische macht), en ten tweede waren ook religieuze doeleinden een prioriteit (met de Jezuïeten en Franciscaanse missionarissen die zich geroepen voelden om de primitieve volkeren te redden). Met de institutionalisering van wetenschap in de negentiende eeuw, kreeg het imperialisme er een onderzoeksfunctie bij.

We zien dit ook terug in de ontwikkeling van het Oriëntalisme. Saïd stelt dat in de achttiende eeuw er een *Free-Floating Orientalism* bestond, wat zich ontwikkelde in de negentiende eeuw tot *Academic Orientalism*.³⁰ Dit wordt gemarkeerd door de opening van instituties als de Société Asiatique, met Silvestre de Sacy als eerste president.³¹ Volkeren werden in deze instituties gereduceerd tot types. '...the American is "red, choleric, erect," the Asiatic is "yellow, melancholy, rigid," the African is "black, phlegmatic, lax."³² Veel ruimte voor nuances bij de beschrijving van niet-westerse volkeren was er dus niet. Simpelweg de verdeling van de wereld in het Occident en Oriënt liet nuance al bij voorbaat niet toe. Volledige uitspraken over hele volkeren werden gedaan op basis van enkele bronnen. Belangrijker dan daadwerkelijke hedendaagse kenmerken, waren abstracties als de "ziel" van een volk.³³

De positie van Japan zou uniek kunnen zijn doordat Oriëntalistische instituties zich hier relatief laat hebben kunnen vestigen vergeleken met andere landen. 'Since the Oriental was a member of a subject race, he had to be subjected: it was that simple.'³⁴ *Subjected* zou in dit geval kunnen staan voor *colonized*. Maar zo simpel was dat niet voor het geval van Japan aangezien het land niet zou worden gekoloniseerd. Europa werd succesvol uit het binnenland gehouden en het land zou zelf al snel ook overgaan tot imperialisme. Daarnaast werden culturele werken, in tegenstelling tot die uit andere Oriëntale landen, uit Japan juist hoog ingeschat en gewaardeerd in Europese kringen. Deze waardering voor Japanse kunst staat haaks tegenover het idee dat '...the Orient need not cause us undue anxiety, so unequal are Oriental to European achievements.'³⁵ Hoewel ook Japan viel onder de *oriental mind*, werd niet alleen kunst uit dit land maar ook filosofie tentoongesteld als esthetiek van de hoogste orde. Dit werd voor het eerst gedaan bij de Londen expositie in 1862, maar zou zich snel uitbreiden.³⁶

De positie van Japan in het wereldbeeld van West-Europa was dus enigszins paradoxaal. Aan de ene kant behoorde het land niet tot West-Europa, dus werd het automatisch geclassificeerd als het (verre) Oriënt. Aan de andere kant genoot Japan van

---

³⁰ Saïd, *Orientalism*, 119.

³¹ Ibidem, 124.

³² Saïd, *Orientalism*, 119.

³³ E. Lozerand, "'Il n'y a pas d'individu au Japon.' Archéologie d'un stéréotype', *Ebisu* 51 (2014) 274.

³⁴ Saïd, *Orientalism*, 207.

³⁵ Saïd, *Orientalism*, 152.

³⁶ Y. Thirion, 'Le Japonisme en France dans la seconde moitié du XIXe siècle à la faveur de la diffusion de l'estampe japonaise', *Cahiers de l'association internationale des études françaises* 13 (1961) 120.

een speciale positie doordat het als laatste werd “ontdekt” door het Westen, en Japanse kunst een hoge status had. Daarnaast veranderde de cultuur in een rap tempo door precies deze ontdekking en wederzijdse beïnvloeding. Hoe werden deze ontwikkelingen en tegenstrijdigheden dan afgebeeld in karikaturen vanuit een westers perspectief?

Hoofdstuk 3: Meiji Japan door westerse ogen

De culturele uitwisseling tussen Frankrijk en Japan aan het einde van de negentiende eeuw was innovatief en dynamisch. Impressionisten in Frankrijk gingen aan de haal met *ukiyo-e*, Japanse houtsnijwerken die populair waren in de Tokugawa periode. Hoewel deze in Japan populariteit verloren, zouden deze houtsnijwerken in Europa advertenties en kunststromingen als *art nouveau* beïnvloeden. Georges Bigot (1860-1927), een kunstenaar uit Parijs, werd geboren in het midden van al deze ontwikkelingen.³⁷ Hij belandde in Japan in 1882, veertien jaar na het begin van de Meiji restauratie. Hij zou er blijven tot 1899, een tijd waarin er steeds meer xenofobie in Japan heerste en hij niet meer genoot van extraterritoriale rechten.³⁸ Bigot zou meer dan dertig boeken met zijn illustraties hebben gepubliceerd.³⁹ Ook produceerde hij zijn eigen satirische blad, *Tobae*. Bigot was geïnteresseerd in het contrast tussen het traditionele Japan en het industrialiserende Japan. Bij het afbeelden van deze overgang legde hij de problematiek van de overgang van traditie naar moderniteit bloot, maar stereotypeerde hij ook de Japanners.

Op afb. 1 zien we een karikatuur uit een illustratieboek uit circa 1890. Het boek beschrijft het leven van een Japanse politicus, vlak nadat de Meiji constitutie is ingevoerd. Onze hoofdpersoon wordt gevraagd of zijn metgezel gefotografeerd wilt worden. De fotostudio staat gemarkeerd in het Engels en had dus waarschijnlijk vooral toeristen en expats als doelgroep. De klederdracht is bij allen traditioneel (voor de Tokugawa periode) behalve bij onze hoofdrolspeler. Hij draagt traditionele samoerai kledij, maar heeft ook een westerse hoed op en westerse schoenen aan. Streepjes voldoen bij de Japanners als ogen. De tanden, wanneer deze zichtbaar zijn, vallen bij hen bijna uit de monden.

Fotografie was in West-Europa pas vanaf de jaren veertig van de negentiende eeuw in gebruik. In de tijd van deze karikatuur was het al vijftig jaar op de markt en begon het ook buiten de elitekringen gebruikt te worden. Toch was fotografie voor het Westen een redelijke graadmeter voor beschaving. Hierdoor is het belangrijk dat het een Japanner is die aanbied om een foto te maken en geen Europeaan. Dit geeft aan dat de westerse technologie tot een zekere mate is geassimileerd door de Japanners die beschikken over de nodige *savoir-faire*. Toch straalt de afbeelding ook ongemakkelijkheid uit. Het trotse

³⁷ K. Takeuchi, 'Some Remarks On The Texts By Foreigners On Japan Up to the End of the Nineteenth Century', *Finisterra* 65 (1998) 92.

³⁸ Ibidem.

³⁹ G. C. Baxley, *Georges Bigot*, <http://www.baxleystamps.com/litho/meiji/bigot_georges.shtml> (2 februari 2016)

postuur van de politicus botst met de vreemde combinatie van zijn klederdracht. Het beeld van zijden samoerai gewaden met westerse schoenen had waarschijnlijk een komisch effect op de contemporaine kijker.

De algehele serie waar deze illustratie een deel van is, schetst de moeite die de Japanners hebben om met hun nieuwe politieke systeem om te gaan. De politicus is succesvol en heeft aanzien maar wordt uiteindelijk vernederd en zelfs afgeranseld door tegenstanders. Er is voor de westerse blik een herkenning van westerse elementen, maar ook van incompetentie. *“Ze zijn als ons maar niet helemaal.”* Ze hebben succesvol een constitutie ingevoerd, maar kunnen de lokroep van hun traditie niet weerstaan. Wanneer puntje bij paaltje komt, wordt er geen politieke standpunt gepresenteerd maar een afgesneden hoofd en arm aan een corrupte, sadistisch grinnikende *genro* (afb. 2). Hier is niets van de innovatie van de politieke Meiji hervormingen terug te zien. We zien een poging om het westerse politieke systeem na te bootsen, wat maar deels lukt.

Naast politieke problematiek becommentarieerde Bigot ook Japan's sociale transitie. In een illustratieboek genaamd *Croquis du Bal Travesti* (1897), illustreert hij een gekostumeerd bal. Hoewel dit alleen een satire van de pompeuze aristocratie zou kunnen zijn, valt hier zeker een tweede laag te ontdekken. In afb. 3 zien we drie figuren die hun kostuums voor het bal presenteren. Bigot begint met een flauw grapje over een ingenieur van een koolmijn die in zijn zwart-witte kostuum het bal betreedt. Rechts van hem zien we twee aristocraten die het bal gekleed als hoflieden van Lodewijk de Dertiende aantreden. Anders dan de traditionele, zijden gewaden van het Japanse hof waren deze kostuums voor de Japanners fris en origineel. Voor Frankrijk vertegenwoordigen ze echter een ouderwetse tijd. Niet eens Lodewijk de Veertiende, die bekend stond om zijn extravagante kostuumballen, wordt hier aangehaald. Japan schiet blijkbaar net te kort om in zijn schaduw te treden.

Hoewel Lodewijk de Veertiende niet direct vertegenwoordigd wordt, is dat wel het geval voor zijn tijdgenoot Molière (afb. 4). De figuren die we op deze afbeelding zien, zouden uit enkele van zijn stukken kunnen komen, Molière schreef namelijk veel over doktoren. In zijn stukken worden deze doktoren meestal negatief afgebeeld. Zowel in *Le Malade imaginaire*, *Monsieur de Pourceaugnac* als *Le Médecin malgré lui*, doen mensen zich voor als doktoren of maken doktoren de zaak erger dan het is.⁴⁰ In het stuk *L'Amour médecin*, waar de doktoren een driekoppig stel vormen, geven deze incompetente doktoren meer om hun status dan om hun daadwerkelijke capabiliteit.⁴¹ De link met de Japanse aristocratie is hierdoor snel gelegd. Vrijwel alle karakteristieken die Molière's doktoren hadden, waren negatief. Als we deze eigenschappen toepassen op de Japanse aristocratie, dan speelden ze volgens Bigot blijkbaar maar een (westerse) rol en waren ze

⁴⁰ N. Mak, 'Physician Culture and Identity: The Portrait of Medicine in Molière', *Intima* (Spring 2015) 2.

⁴¹ *Love is the Doctor (L'amour Médecin)* http://wps.prenhall.com/hss_master_lit_1/10/2565/656809.cw/index.html (24 februari 2016).

niet authentiek. Wellicht vervulden ze hun taken niet goed omdat ze zich alleen maar bekommerden om hun status, net als de doktoren in *L'amour médecin*. Door naar historische Franse figuren te verwijzen, lijkt Bigot niet alleen te signaleren dat Japan achterloopt, maar vooral in twijfel te trekken hoeveel goed de modernisering lijkt te doen.

Net als Bigot was Charles Wirgman er vroeg bij om de ontwikkelingen in Japan te kunnen documenteren. Na zijn aankomst in 1861, startte hij een fotostudio met zijn vriend en partner Felice Beato.⁴² In 1862 begon hij zijn eigen tijdschrift, *Japan Punch*, te publiceren en zou dit ongeveer maandelijks doen tot in de jaren tachtig.⁴³ Hier komt dan ook het Japanse woord voor karikatuur vandaan, *ponchi-e*.⁴⁴ Wirgman zou zijn hele leven in Yokohama blijven wonen. Het blad geeft een satirische kijk in het leven van buitenlanders en Japanners in deze bloeiende havenstad. Voordat we zijn werk bekijken, is het belangrijk om in gedachten te houden dat Wirgman 21 jaar voor Bigot aankwam in Japan. Hoewel de Tokugawa regering in deze tijd al veel werd bekritiseerd, was Yokohama nog maar zeven jaar onder westerse invloed en was Japan nog zeven jaar verwijderd van de Meiji restauratie. Samoerai vochten nauwelijks meer, maar hadden wettelijk samen met de *daimyo* in de provincies nog de macht in handen. Wirgman had net als Bigot echter geen toegang tot het binnenland van Japan, en zou in *Japan Punch* zich voornamelijk beperken tot Yokohama. De afbeeldingen die we zullen bespreken komen allen uit verschillende edities van dit tijdschrift.

Op afb. 5. zien we direct Wirgman's interesse in de westerse invloeden in Japan. We zien tweemaal een officier en een soldaat. Rechts zien we traditioneel geklede, bepantserde en pantserloze samoerai. In slechts zes jaar zijn ze, zoals in de beschrijving van de karikatuur staat, door *their intercourse with Japan* gekleed in westerse militaire kledij. Niet alleen hun kleding is veranderd maar ook hun houding. In plaats van een statische staande positie marcheren de twee soldaten vooruit. Daarnaast zijn er nog steeds enkele Japanse elementen in de illustratie te vinden. De kapsel van de samoerai is een Japans kenmerk dat Wirgman zou gebruiken gedurende zijn hele carrière. Deze haarstijl, *chonmage*, mocht alleen gedragen worden door samoerai. Het was oorspronkelijk bedoeld om de helmen van samoerai goed op hun hoofd te laten zitten.⁴⁵ Deze haarstijl bleef een statussymbool voor de aristocratie, maar zou met nieuwe westerse modetrends snel verdwijnen. Hoewel dit in 1865, de tijd van de afbeelding, nog vergeven zou kunnen worden, zien we dat na de restauratie in 1873 (afb. 10) de Japanner nog steeds met dezelfde haarstijl wordt afgebeeld.

In afb. 6 zien we een Japanner in het Engels uitdragen dat hij van beschaving houdt. De

⁴² J. C., Fischer, *Constructing a First Impression of Japan: Recreating a Photo Album of Felice Beato* (Columbus 2008) 3.

⁴³ T. Munson, "'The Strange Case of "Fisher vs. Rickerby"', *Asian Cultural Studies* 30 (2004), 40.

⁴⁴ P. Duus, 'Presidential Address', 968.

⁴⁵ Y. Park, A Living Cultural Area of the Northeast Asia Region in Maritime Perspective with Special Reference to Historical, Environmental and Security Problems (*Annual research bulletin of Osaka Sangyo University*) 1 (2008) 10.

kleine grammaticale fout die hij maakt produceert een zin die correct genoeg is om niet gebroken te zijn, maar net niet voldoende om vloeiend te zijn. Beschaving lijkt voor hem drank en goede tabak in te houden. Net zoals Bigot's politicus, heeft hij een combinatie van samoerai kledij en westerse schoenen aan. Hij is proportioneel kleiner dan de westerse man en komt nog net boven de bar uit om een drankje te kunnen bestellen. De westerse man leunt op zijn gemak op de bar en kijkt letterlijk op de Japanner neer. Hoewel hij makkelijk te verwarren is voor een Japanner door zijn ogen, is hij door zijn postuur en kleding duidelijk te herkennen als westers. Dit is geen uitzondering, Wirgman beeldt vaak genoeg de ogen van westerse mensen op dezelfde manier af. De houding van de twee spreekt boekdelen. De westerse man lijkt op zijn gemak in deze omgeving, de Japanner staat onnatuurlijk en gespannen. Hij lijkt te veel zijn best te doen. Wirgman zou hier zowel kunnen stellen dat de Japanners beschaving verkeerd interpreteerden (met misbruik van alcohol en drugs als middelpunt), of het hele principe van "beschaving" als belachelijk zien.

Ook op afb. 7 zien we een duidelijk verschil tussen de sympathieke Fransman, en zijn studenten die hem omringen. Vrijwel alle Japanse studenten paffen lustig op hun sigaretten. Hun lengte is gelijk aan die van de Fransman. Dit zou zowel een humanisering van de Japanners als een satire van Fransmannen kunnen betekenen. De lengte van de Fransen zou vanaf de Napoleonmythe onderwerp van spot blijven. Deze afbeelding uit 1865 toont de aristocratie nog met samoerai zwaarden op de heup. Anders dan de voorgaande afbeeldingen lijken de Japanners in dit geval *stylish* gekleed, in de zin van de westerse mode van de dag. Wel leek Wirgman het nodig te vinden om een man van dwerg formaat, die nauwelijks uitkomt boven zijn laarzen, te voegen bij de afbeelding. Het is niet verrassend dat de studenten Frans leren. Het was een hoog beschaafde taal en samen met Engels de taal van de wereldwijde aristocratie, ook in niet-westerse plekken als het Ottomaanse Rijk. Wel ligt hier de nadruk op de Japanners die een westerse taal leren en is er geen blijk van een wederzijdse culturele uitwisseling.

Afb. 8 is het waard om te bekijken omdat dit een uitzondering is in de manier waarop Wirgman de Japanner tekent. Hij is, ondanks zijn prominente tanden, humanistischer afgebeeld. Daarnaast heeft hij warrig, stekelig haar in plaats van het nette *chonmage*. Op de eerste blik lijkt hij passief mee te kijken met de westerse figuur die aan het schrijven is. Als we echter kijken naar de titel en zijn rechterhand, kunnen we opmaken dat hij zelf de *editor* is. Hij kijkt dringend mee en stuurt bij waar dat nodig is. De Japanner heeft een actieve rol, en de positie van de Westerse man lijkt dat van een pop die bespeeld wordt. De rollen lijken verwisseld. Dit is echter eerder een uitzondering dan de regel. In afb. 10, een afbeelding die twee jaar voor afb. 8 gepubliceerd werd, zien we namelijk een man met een lage maatschappelijke positie, maar nog steeds het haarstijl van *chonmage* (welke hij dus niet zou hebben verdiend). Hij is minuscuul en het is een wonder dat hij de zware stopwatch in zijn handen weet te houden. De stopwatch ziet er klungelig uit en doet eerder

denken aan een zonnewijzer. De man is volledig gekleed in de stijl van de Tokugawa periode en staat in contrast met de moderne racebaan in Yokohama. De Japanner lijkt niet meer helemaal thuis te horen in Yokohama.

Anders dan Wirgman en Bigot was Kladderadatsch gevestigd in Berlijn en reisden de karikaturisten niet naar Japan. Met een indrukwekkende uitgavelengte van 1848 tot 1944 was het een belangrijk, satirisch tijdschrift. Het blad beperkte zich niet tot Europese affaires en becommentarieerde zowel kolonialisme in Afrika als de achteruitgang van China en opkomst van Japan. Er werd gretig gebruik gemaakt van illustraties om deze complexe politieke situaties te simplificeren. Het blad maakte zo vroeg als 1862 al Japan bereikbaar voor de Duitse lezer die weinig andere mogelijkheden had om over het land te leren.

Deze eerste kennismaking is afgebeeld in afb. 9. Hierop zien we de ontmoeting tussen een groep samoerai en aristocrate Duitsers. Het lijkt een simpele begroeting tussen gelijken. De samoerai zijn even lang als de Duitsers en houden hun rug recht. Hun samoerai gewaden, twee zwaarden en strohoeden zijn prominent aanwezig. De tekst luidt 'Lauter schöne Leut' find wir', en weergeeft een sentiment van twee volkeren die elkaars grootsheid feliciteren. De Japanners lachen goedgezind en noteren wellicht hun indrukken van de ontmoeting. Ze wekken hoe dan ook een goede indruk van geletterdheid en welwillendheid om te leren. Bij de groep Duitsers is er echter een man in hun midden die geschokt en schaamteloos met open mond de samoerai opneemt. Het is de vraag met welke reactie de lezer zich zou identificeren, de glimlach of de open mond.

In afb. 11 zijn we ruim dertig jaar verder. Japan is ondertussen gemilitariseerd en begint een plaats te krijgen op het politieke wereldtoneel. De personificatie van het land is geen samoerai meer, maar een vreemde mix van een Tokugawa boer en aristocraat. In 1894 was Japan echter al ver voorbij de ondergeschiktheid aan de Chinese regering die de Tokugawa periode kenmerkte. Het zou de Sino-Japanse oorlog winnen door zowel de militaire en industriële overmacht van Japan als de zwakte van China. Slechts twaalf dagen later zien we in afb. 13 al een ontwikkeling in de weergave van Japan. De reus China wordt door de dwerg Japan de boom in gejaagd. Van industriële macht of verwestering is niks te merken, wel is er duidelijk een nieuwe machtsverhouding gaande.

Pas in 1900 zien we het tij volledig keren (afb. 12). Japan heeft inmiddels China verslagen en oefent meer controle uit over Korea. Zijn kleding is militaristisch in een Europese, moderne zin. Het snorretje is verdwenen en de blik is harder en dwarser. Japan staat in sterk contrast met China die nog in traditionele kledij gekleed is. Japan staat op gelijke hoogte met de andere Europese landen en heeft letterlijk een plek gekregen op het wereldtoneel. In afb. 14 zien we dat Japan in de Russisch-Japanse oorlog het land in stukken heeft gehakt. Een leger van Japanners, die moeilijk van elkaar te onderscheiden zijn, zijn hard aan de slag om van de Rus soep te maken (waar vervolgens een nieuwgeboren Russische baby uit zal komen). Van de samoerai is niets meer te

bekennen. Het zijn zagen die de ledematen bewerken, geen *katanas*. De Japanner lijkt inmiddels gelijk te staan aan een legeruniform. Er is geen individuele persoonlijkheid in de soldaten te bekennen, ze zouden allen voor elkaar ingewisseld kunnen worden.

Een maand later hakken zowel Rusland als Japan samen Manchurië van China af (afb. 15). Japan staat op de voorgrond, afgebeeld met een kortgeknipt kapsel (geen teken van *chonmage*) en een westerse bril. Er bestaat nog steeds een contrast tussen hem en de westerse Roosevelt door de kleding, maar hij valt allerminst als modern te omschrijven. Op de achtergrond zien we drie doktoren. De drie *medicins* van Molière zijn omgetoverd tot volwaardige doktoren inclusief een starre, zakelijke blik. Ze lijken niet veel toe te voegen aan de situatie en worden gespiegeld door wat drie Russische doktoren lijken te zijn. Belangrijk hier is dat China duidelijk nog Oosters en traditioneel wordt afgebeeld, terwijl de Japanse doktoren gelijk staan aan de Russische.

De meest "beschaafde" weergave van een Japanner vinden we in een uitgave van 1904 in februari, het moment waarop Japan zich stort in de Russisch-Japanse oorlog. Japan is exact hetzelfde gekleed als de andere westerse grootmachten. Door zijn uitdrukking op het gezicht, lijken de gesloten ogen eerder een teken van rust en deliberatie te zijn dan blindheid en willekeur. Het Ottomaanse Rijk wordt als "anders" neergezet door zijn *fez*. Zelfs het Europese Macedonië is beduidend kleiner en hoort niet bij de grootmachten doordat hij niet gekleed is in prominent zwart. We zien hier dat Japan een lange weg heeft afgelegd. In ongeveer veertig jaar heeft het, in deze afbeelding, de omslag gemaakt van samoerai naar, vanuit westers oogpunt, *één van ons*.

Hoofdstuk 4: Karikaturen van Japan en het Oriëntalisme

Er bestaat dus geen twijfel dat de representatie van Japan flinke veranderingen heeft ondergaan. Maar zijn er ook continuïteiten te vinden? Om dit te beantwoorden, zullen we eerst kijken welke Oriëntalistische onderzoeken er al zijn plaatsgevonden over Japan. Via deze bevindingen zullen we een tweede, diepere laag onderscheiden in de karikaturen dan onze voorgaande analyses. Na de verschijning van Saïd's boek, hebben velen op zijn werk voortgebouwd. Om dit historisch onderzoek een interdisciplinaire laag te geven, is er hier gebruik gemaakt van het werk van linguïst Steven L. Rosen, professor van Japanse literatuur, Emmanuel Lozerand en historicus Angus Lockyer.

Rosen haalt een aantal stereotypes over Japan aan in 'Japan as Other: Orientalism and Cultural Conflict'.⁴⁶ Hij noemt het *the last other to be discovered*. 'Japanese social institutions signify Japan to be a culture with a high level of sophistication in Western eyes...'.⁴⁷ 'A high level of sophistication in Western eyes' geeft Japan een speciale status. Deze status valt echter buiten het Westen aangezien Japan wordt bestudeerd door

---

⁴⁶ S.L., Rosen,, 'Japan As Other: Orientalism and Cultural Conflict', *Intercultural Communication* 4 (2000) 1.

⁴⁷ Ibidem.

Western eyes. Doordat Japan *highly sophisticated* is, betekent dit dat andere Oriëntale culturen dit niet zijn. Waarom is het überhaupt dan nog een Oriëntale cultuur? Rosen vervolgt: '...yet it also appears as highly feudal and totally anachronistic to the moral imperatives of the modern world; the culture as a whole tends to be quite opaque to us- Japanese cultural mores are exotic, quixotic and even absurd. The paradigmatic example of this is self-immolation, total self-sacrifice- whether it is killing oneself for one's feudal lord or for the company by overwork.'⁴⁸

Dit beeld wordt onderschreven door historicus Angus Lockyer in *Peopling landscapes, ethnographic and otherwise: European images of Asians from the 15th to the 19th centuries*.⁴⁹ Hierin stelt hij het volgende: 'Asia was a landscape, which could be imagined just as well as recorded, populated or not, against which to cultivate a European self of sense and sensibility.'⁵⁰ Hij stelt verder dat het zeldzaam was 'for portraits to allow the individual to emerge from the type that he or she illustrates, or for Asia to escape the past to which it had by then been consigned.'⁵¹ Azië kon volgens Lockyer dus het verleden niet van zich af schudden, net als Japan het beeld dat West-Europa van het land had niet kwijt kon raken. Hij sluit zijn artikel af met de volgende constatering over Japan: 'But even while the country itself underwent wrenching transformation, its image in Europe became something of an *idée fixe*.'⁵² Het was niet dat een artiest als Wirgman geen persoonlijkheid aan de Japanners in zijn karikaturen kon toeschrijven, maar '...he was too good a businessman not to understand the limits that his market placed on the representation of that variety.'⁵³

In *Il n'y a pas d'individu au Japon* onderzoekt Emmanuel Lozerand hoe deze stereotypering van het Oriënt precies in elkaar zit.⁵⁴ Hij is gespecialiseerd in Japanse literatuur maar heeft ook vele sociologische artikelen geschreven. In zijn schema zet hij kenmerken uiteen waarmee het Oriënt vaak bestempeld wordt. Het gaat hier om de volgende binaire verdelingen:

Occident	Oriënt
Heden/Toekomst	Verleden
Superieur	Inferieur
Creatie	Imitatie
Moderniteit	Traditie
Democratie	Despotisme

⁴⁸ Ibidem, 2.

⁴⁹ A. Lockyer, 'Peopling landscapes, ethnographic and otherwise: European images of Asians from the 15th to the 19th centuries' (2008).

⁵⁰ Lockyer, 'Peopling Landscapes', 3.

⁵¹ Ibidem, 4.

⁵² Ibidem, 13-14.

⁵³ Ibidem, 13.

⁵⁴ E. Lozerand, "'Il n'y a pas d'individu au Japon.' Archéologie d'un stéréotype', *Ebisu* 51 (2014) 274.

Individu

Gemeenschap⁵⁵

In hoeverre zien we deze kenmerken terug in de karikaturen van Wirgman, Bigot en *Kladderadatsch*? Ten eerste wordt het verschil tussen het Occident en het Oriënt altijd in de afbeeldingen benadrukt. Het gaat vaak om basale kenmerken zoals lichaamsdelen.⁵⁶ Zelfs wanneer deze kenmerken niet gebruikt worden, of ook worden toegepast bij het Occident zoals in afb. 6, worden er andere manieren gevonden om deze verdeling kracht bij te zetten. Zo houdt bijvoorbeeld Wirgman zich vast aan *chonmage* om een sterk kenmerk dat het Westen heeft van het Japanse uiterlijk te behouden. Dit staat in tegenstelling tot de daadwerkelijke Japanse cultuur die zich juist af aan het zetten was van *chonmage*. De Japanner is vaak overdreven klein, zelfs ten opzichte van China. Hij heeft twee zwaarden terwijl de Westerse man, mocht hij bewapend zijn, een pistool in zijn jasje zou hebben zitten. Hoewel de *katana* en de *wakizashi* voor de Meiji restauratie zeker nog statussymbolen zouden zijn geweest, zou Japan zich hier van af zetten door de vorming van de *genro* klasse. De pen werd de nieuwe *katana*. Europa gebruikt daarentegen de *katana*, samoerai gewaden en strohoeden in de hedendaagse wereld nog steeds om Japan te kenmerken. Hoewel er enkele afbeeldingen zijn waarin Japan als modern wordt afgebeeld, is deze moderniteit in de bestudeerde karikaturen tot in de twintigste eeuw nog de uitzondering.

In afb. 15 zien we dat de mate van moderniteit die Japan toegekend wordt verschilt. In 1904 werd Japan in een karikatuur van *Kladderadatsch* op gelijke voet gezet met andere Westerse landen. Een jaar later zien we dat deze verdeling tussen het Oriënt en het Occident vloeier is dan we eerst zouden denken. Het Oriënt bestaat uit verschillende ordes. Teddy Roosevelt is in afb. 15 de vertegenwoordiging van het Occident door het dragen van een westers pak. Er zou gesteld kunnen worden dat het verschil in weergave ligt aan zijn professionele functie. Hij is niet afgebeeld als een dokter, dus daarom ziet hij er moderner uit. Maar het is waarschijnlijker dat hij niet als een dokter is afgebeeld om exact deze reden. Hij is niet afgebeeld als een dokter maar heeft, doordat hij chloroform toedient, wel een medische functie. Het pak dient als een belangrijk kenmerkend verschil. China is daarentegen duidelijk het verre Oriënt, door zijn zijden gewaden met Mandarijnse tekens, gebruikelijk voor de Qing aristocratie. Japan en Rusland lijken op hetzelfde hoopje gegooid. Ze behoren niet tot het Occident, maar ook niet volledig tot het Oriënt. Het is aan de kijker om te bepalen waar ze meer aan toebehoren.

Lozerand's kenmerken van traditie en moderniteit zijn sterk verbonden met de kenmerken van creatie en imitatie. Hoewel het Oriënt gezien wordt als een imitator van Westerse politieke systemen, vergde de sociale en politieke omslag van de rigide, feodale

⁵⁵ Lozerand, 'Il n'y a pas d'individu', 298.

⁵⁶ Deze kenmerken zoals de gebogen rug, gestereotypeerde ogen en overdreven prominente tanden zien we onder andere terug in afbeeldingen 1, 6, 8 en 10.

Tokugawa regering naar de Meiji hervormingen enorm veel creativiteit. In slechts enkele tientallen jaren wist de Japanse regering het hele volk achter zich te krijgen om de hervormingen daadwerkelijk uit te voeren. Toch zien we in de karikaturen een grote twijfel of de Japanners hier wel klaar voor zouden zijn. Het handhaven van het politieke systeem lijkt in afb. 2 te falen door corruptie en barbaars gedrag. Democratie lijkt overschaduwd door despotisme. De toekomst is nog te veel in de ban van het verleden. De Japanners maken gebruik van Westerse technologieën (afb. 1) maar gebruiken ook zonnepijlers als een stopwatch (afb. 10). Wederom zijn er hier uitzonderingen in te vinden zoals bij afb. 8 waarbij het Oriënt een directe *agent* is en geen passieve rol aanneemt. Maar het is de vraag hoe zwaar dat geldt in een reeks van afbeeldingen die het omgekeerde vertellen. Zo nemen de Japanners westerse gebruiken aan maar lijken deze verkeerd te interpreteren (afb. 6) of net niet goed uit te kunnen voeren (afb. 3). Daarnaast hebben ze ook geen eigen tradities meer om op terug te vallen. Want hoewel ze altijd kenmerken behouden van hun tradities, zien we deze tradities in de karikaturen nooit terug in volledige vorm. We zien geen kalligrafie, geen thee ceremonies en geen Zen Boeddhisme. Er is altijd een hint van *the other* maar dit zijn alleen beperkte, typische uitingen.

Op welke manier genoot Japan dan van een speciale positie? Had het feit dat het land de laatste *Other to be discovered* was door het Westen dan enig invloed? We zien dit niet in de algemene zin terug. De andersheid van Japan wordt in vrijwel alle karikaturen benadrukt. Het unieke zit in de uitzondering. Het is namelijk de vraag in hoeverre andere Oriëntale volkeren zo snel op gelijke voet als op afb. 16 zouden worden afgebeeld. Of zoals in afb. 8 waarin het Oriënt het Occident begeleidt in plaats van andersom. Daarnaast wordt de integratie van westerse technologie door de Japanners snel erkend en afgebeeld. Maar dit zijn uitzonderingen, of komen met de prijs van stereotypering. Japan blijft uiteindelijk, hoe dan ook, het Oriënt.

Conclusie

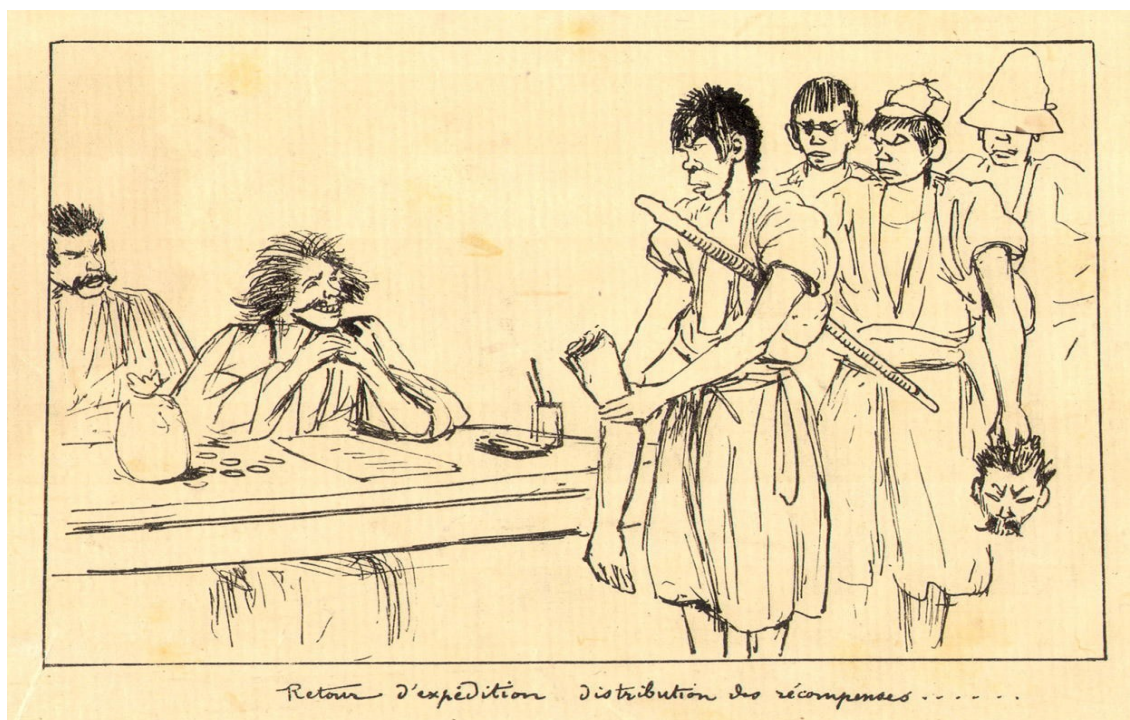
Het Oriënt is bij voorbaat al een stereotype. Het is een geëssentialiseerd idee dat zich niet baseert op nieuwe informatie, maar zich vastklampt aan oude bevindingen. In de tweede helft van de negentiende eeuw begon het Oriëntalisme een volwaardige academische stroming te worden. De stereotypes die bestonden over andere volkeren werden door 'academische bevindingen' bijgestaan. Deze ideeën zouden via karikaturen bevestigd en verspreid worden door alle lagen van de samenleving. Zo ook bij de karikaturen die hier zijn bestudeerd. We kunnen concluderen dat de karikaturen stereotyperingen bevatten op verschillende niveaus. Ten eerste is er sprake van een fysieke stereotypering. De Japanners zijn meestal klein, hebben grote prominente tanden en nauwelijks zichtbare ogen. In afb. 14 bereiken deze gelijkenissen een toppunt en ziet een leger Japanners er vrijwel identiek uit. Daarnaast is er sprake van een culturele

stereotypering, namelijk dat elke Japanner gekleed gaat als een samoerai of kenmerken van een samoerai (*chonmage* of de *katana*) bezit. Daarnaast pogen Japanners in veel karikaturen een westerse cultuur te assimileren, maar steekt hun incompetentie daar een stokje voor.

Bij al deze bevindingen zijn er uitzonderingen te vinden maar deze beïnvloeden het algehele beeld dat deze karikaturen uitdragen nauwelijks. Een belangrijke bevinding van dit onderzoek zit hem echter in deze uitzonderingen. Doordat Japan als laatste onbekende cultuur ontdekt werd, en zo bij voorbaat al de invloed van vele Oriëntalistische instituties had kunnen beperken, genoot het van een speciale status. Hoewel we in de karikaturen niets terugzien van het *Japonisme* dat in West-Europa gaande was, zien we wel een bepaald respect voor Japan. De mate van moderniteit en *agency* ligt bij deze karikaturen hoger dan in andere Aziatische landen door de late ontdekking van Japan en de esthetiek die het land bezat. In een karikatuur van *Kladderadatsch* werd Japan zelfs meer westers afgebeeld dan enkele landen die westelijker lagen.

Er zijn gelijkenissen en patronen te ontdekken in de ideeën die er heersten over Meiji Japan in de drie bestudeerde westerse landen. Doordat dit onderzoek zich richtte op kwaliteit in plaats van kwantiteit, vallen er onder de bevindingen in plaats van harde conclusies eerder aanwijzingen te vinden. Dit betekent dat er verder op dit onderzoek gebouwd kan worden. Zo zou er een kwantitatief onderzoek kunnen plaatsvinden naar karikaturisten uit de negentiende eeuw die Japan als onderwerp hebben gekozen. Deze karikaturisten hoeven niet beperkt te worden tot de drie landen van dit onderzoek, aangezien er zich ook een vrije pers in andere Europese landen en de Verenigde Staten had ontwikkeld. Ook zou er, in de trant van het Oriëntalisme, nader bekeken kunnen worden hoe de representatie van Japanners zich verhouden tot andere karikaturen over verscheidene Oriëntale landen. En niet alleen karikaturen, maar ook Oriëntalistische schilderijen dienen nog nader onderzocht te worden buiten een kunsthistorisch perspectief. Doordat het Oriëntalisme binnen een sociologisch veld valt, is het belangrijk om historische studies naar dit fenomeen uit te voeren met een interdisciplinaire benadering. Al met al kunnen we stellen dat Japan een land is dat het Westen blijft fascineren maar in de negentiende eeuw, en wellicht nog steeds, niet kan ontsnappen uit de schaduw van de samoerai.

Karikaturen

(afb. 1) Son Excellence, désire-t-elle se faire photographier!⁵⁷(afb. 2) Retour d'expédition distribution les récompenses⁵⁸

⁵⁷ G. C. Baxley, *La Journée d'un Depute*, <http://www.baxleystamps.com/litho/meiji/bigot_depute.shtml> (2 februari 2016)

⁵⁸ Ibidem.

(afb. 3) Ingenieur des mines de charbon tenue de soirée. Nobles époque Louis XIII⁵⁹

(afb. 4) Astrologue... et médecins de Molière⁶⁰

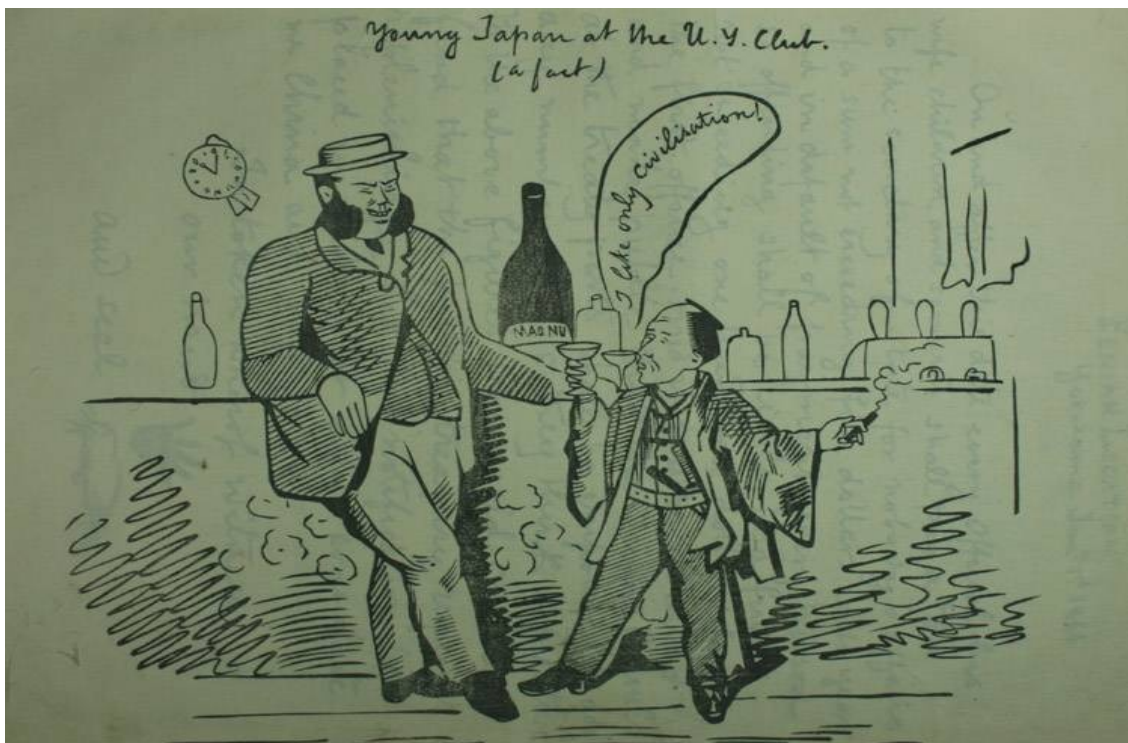

(afb. 5) Results of our intercourse with Japan⁶¹

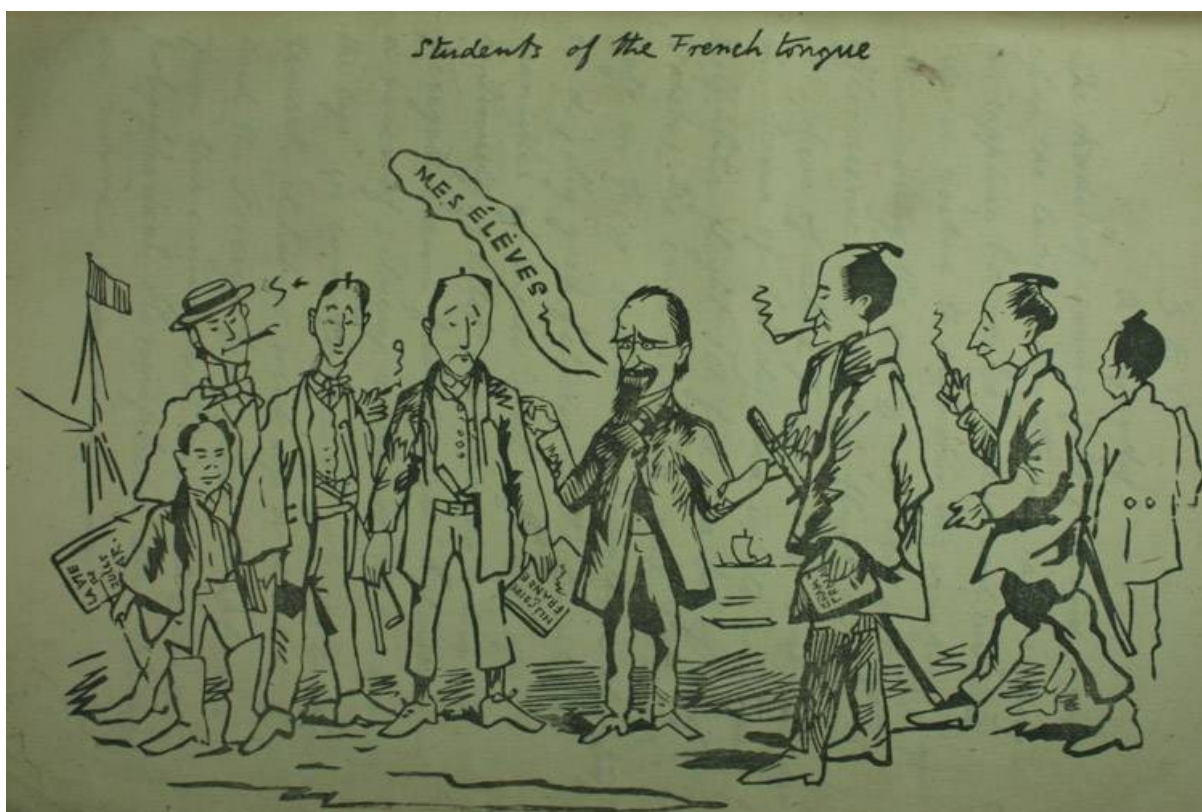
⁵⁹ G. C. Baxley, *Croquis du Bal Travesti Par Le Pompier de Service*
 <<http://www.baxleystamps.com/litho/meiji/1897110325.shtml>> (20 february 2016).

⁶⁰ Ibidem

⁶¹ G. C. Baxley, *The Japan Punch, Charles Wirgman*
 <http://www.baxleystamps.com/litho/meiji/punch_1865_13_issues_no_1-5.shtml> (21 february 2016).

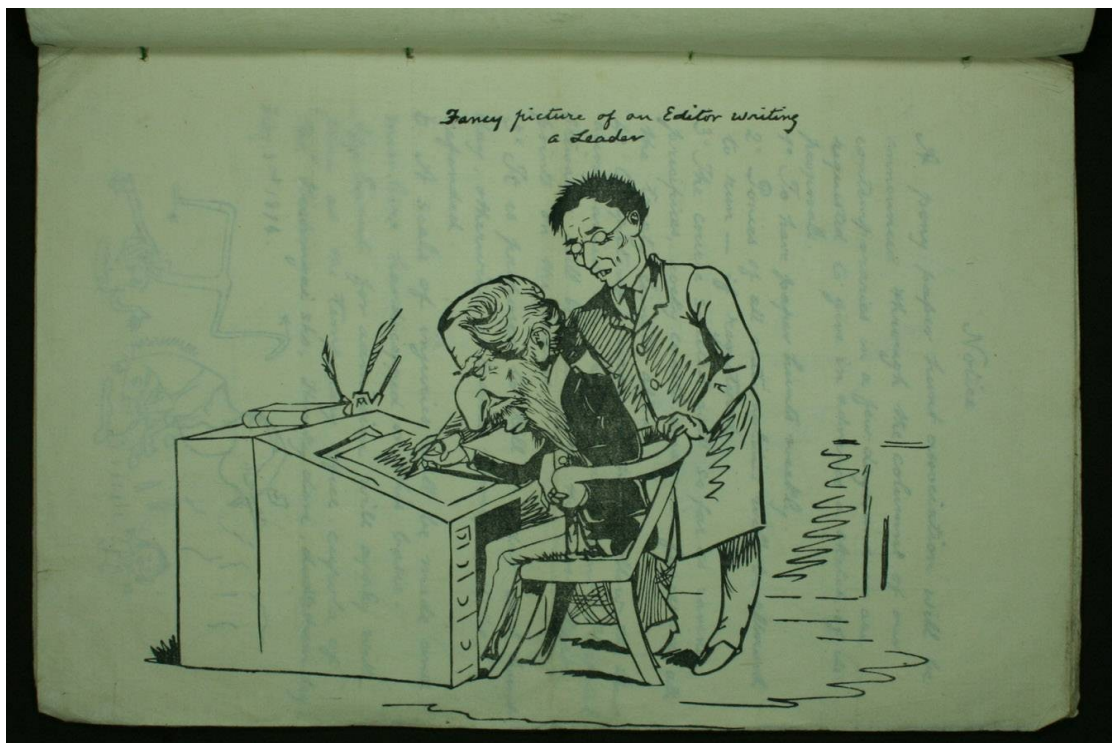
(afb. 6) I like only civilisation!⁶²

(afb. 7) Students of the French tongue⁶³

⁶² G. C. Baxley, *The Japan Punch*, Charles Wirgman
 <http://www.baxleystamps.com/litho/meiji/punch_1865_13_issues_no_6-9.shtml> (21 februari 2016).

⁶³ G. C. Baxley, *The Japan Punch*, Charles Wirgman
 <http://www.baxleystamps.com/litho/meiji/punch_1865_13_issues_no_6-9.shtml> (21 februari 2016).

(afb. 8) Fancy picture of an Editor writing a Leader⁶⁴

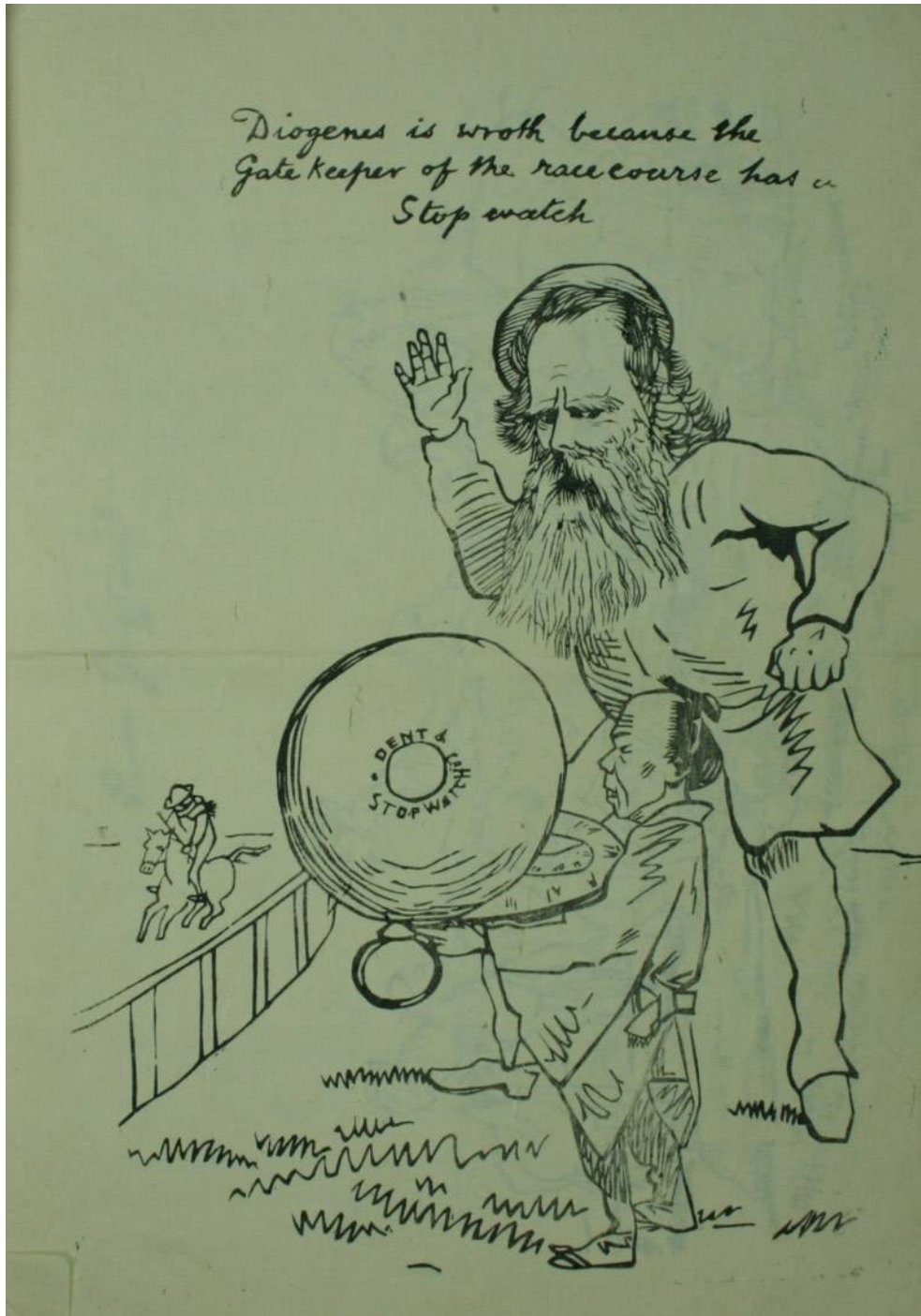

(afb. 9) „Lauter schöne Leut' find wir!“⁶⁵

⁶⁴ G. C. Baxley, *The Japan Punch*, Charles Wirgman <http://www.baxleystamps.com/litho/meiji/punch_1874_5-1.jpg> (21 februari 2016).

⁶⁵ Kladderadatsch, <<http://www.ub.uni-heidelberg.de/Englisch/helios/digi/kladderadatsch.html>> (24 februari 2016).

(afb. 10) Diogenes is wroth because the Gatekeeper of the racecourse hat a Stopwatch⁶⁶

⁶⁶ G. C. Baxley, *The Japan Punch*, Charles Wirgman <http://www.baxleystamps.com/litho/meiji/punch_1873.shtml> (21 februari 2016).

Allseitige Inseraten-Aannahme
bei **Rudolf Mosse**
Annoncen-Expediton
für sämtliche Zeitungen
Deutschlands u. d. Auslandes.

Beiblatt zum Kladderadatsch.

Inseraten-Gebühren
für die
4-gespaltene Nonpareille-Zeile
oder deren Raum
1 M = 1/4 Fr.

in Berlin SW., Breslau, Chemnitz, Köln a. Rh., Dresden, Frankfurt a. M., Hamburg, Leipzig, London, Magdeburg, Mannheim, München, Nürnberg, Paris, Prag, Strassburg i. E. Stuttgart, Wien, Zürich.

Nr. 34. Erstes Beiblatt.

Berlin, den 26. August 1894.

XLVII. Jahrgang.

Die chinesische Anleihe.

Na, warte Bursche! Bis du deinen Snüppel hast, brauche ich meinen.

(afb. 13) 1894 Augustus⁶⁹

(afb. 14) 1905 Juli⁷⁰

⁶⁹ Kladderadatsch, <<http://www.ub.uni-heidelberg.de/Englisch/helios/digi/kladderadatsch.html>> (24 februari 2016).

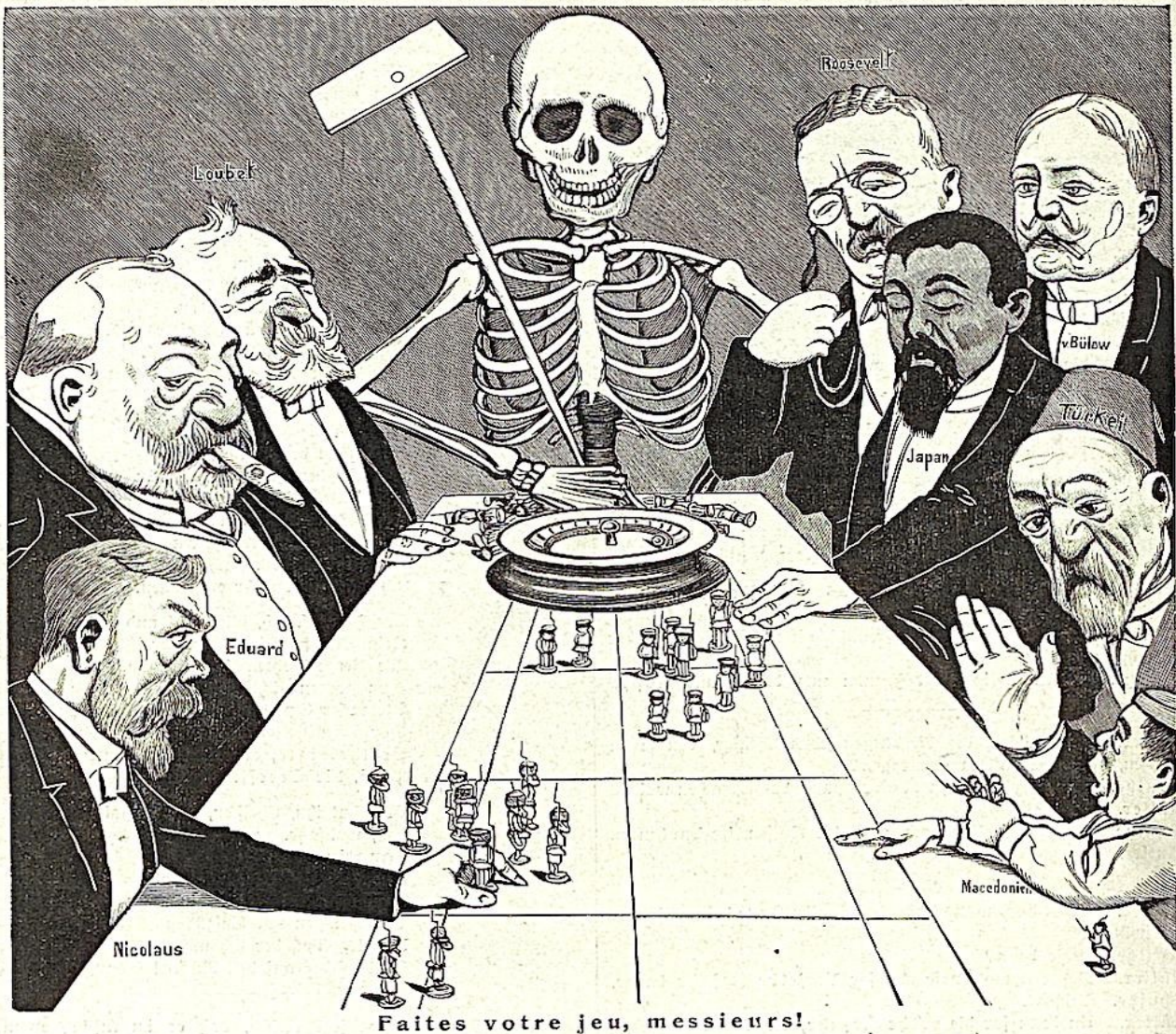
⁷⁰ Kladderadatsch, <<http://www.ub.uni-heidelberg.de/Englisch/helios/digi/kladderadatsch.html>> (24 februari 2016).

(afb. 15) 1905 Augustus⁷¹

⁷¹ Kladderadatsch, <<http://www.ub.uni-heidelberg.de/Englisch/helios/digi/kladderadatsch.html>> (24 februari 2016).

Rouge et noir

Die Erleuchtung der Genossen

(afb. 16) 1904 Februari⁷²

⁷² Kladderadatsch, <<http://www.ub.uni-heidelberg.de/Englisch/helios/digi/kladderadatsch.html>> (24 februari 2016).

Literatuurlijst:

- Duus, P., 'Presidential Address: Weapons of the Weak, Weapons of the Strong-The Development of the Japanese Political Cartoon', *The Journal of Asian Studies* 60 (2001) 965-997.
- Fischer, J. C., *Constructing a First Impression of Japan: Recreating a Photo Album of Felice Beato* (Columbus 2008).
- Kessler, C., Siary G., 'France-Japon: histoire d'une relation inégale' (versie 12 september 2008), <http://www.laviedesidees.fr/France-Japon-histoire-d-une.html> (26 november 2015).
- Kissinger, H., *Wereldorde* (vertaald door Huub Stegeman, Houten 2015).
- Lockyer, A., 'Peopling landscapes, ethnographic and otherwise: European images of Asians from the 15th to the 19th centuries' (2008).
- Lozerand, E., 'Il n'y a pas d'individu au Japon.' Archéologie d'un stéréotype', *Ebisu* 51 (2014) 273-302.
- Mak, N., 'Physician Culture and Identity: The Portrait of Medicine in Moliere', *Intima* (Spring 2015) 1-12.
- Mason, R.H.P., Caiger, J.G., *A History of Japan* (Singapore 1997).
- Munson, T., 'The Strange Case of "Fisher vs. Rickerby"', *Asian Cultural Studies* 30 (2004) 27-49.
- Park, Y., A Living Cultural Area of the Northeast Asia Region in Maritime Perspective with Special Reference to Historical, Environmental and Security Problems (*Annual research bulletin of Osaka Sangyo University*) 1 (2008) 1-36.
- Rosen, S.L., 'Japan As Other: Orientalism and Cultural Conflict', *Intercultural Communication* 4 (2000) 1-6.
- Saïd, E., *Orientalism* (Londen 2003).
- Scott, S., "The Red Haired Barbarians:" The Dutch in Japan (NEH Seminar 2007).
- Sumikawa, S., *The Meiji Restoration: Roots of Modern Japan* (1999).

Takeuchi, K., 'Some Remarks On The Texts By Foreigners On Japan Up to the End of the Nineteenth Century', *Finisterra* 65 (1998) 85-98.

Thirion, Y., 'Le Japonisme en France dans la seconde moitié du XIXe siècle à la faveur de la diffusion de l'estampe japonaise', *Cahers de l'association internationale des études francaises* 13 (1961) 117-130.

Ursula, K., 'Satire et pouvoir à Berlin: des passions de 1848 à l'ordre bismarckien', *Matériaux pour l'histoire de notre temps* 28 (1992) 12-15.

Yoon, Y., A Study of the Development of Sunjong Manhwa by Hwang Mina, Kim Hyerin and Choi In-Sun (Thesis Department of Asian Studies, Vancouver 2001).

Primaire bronnen

Baxley, G. C., 'La Journee d'un Depute',
<http://www.baxleystamps.com/litho/meiji/bigot_depute.shtml> (2 februari 2016).

Baxley, G.C., *Croquis du Bal Travesti Par Le Pompier de Service*
<<http://www.baxleystamps.com/litho/meiji/1897110325.shtml>> (20 februari 2016).

Baxley, G.C., *The Japan Punch, Charles Wirgman*
<http://www.baxleystamps.com/litho/meiji/punch_1865_13_issues_no_1-5.shtml> (21 februari 2016).

Kladderadatsch, <<http://www.ub.uni-heidelberg.de/Englisch/helios/digi/kladderadatsch.html>> (24 februari 2016).

